

Štefka Batinić

Hrvatski školski muzej, Zagreb

UDK 929 Tomašić, I.
37-05 Tomašić, I.
37.013(497.5)“1899/1922“

Primljeno: 2. 2. 2023.

Prihvaćeno: 8. 3. 2023.

Izvorni znanstveni članak

IVAN TOMAŠIĆ – EUROPSKA ISKUSTVA U PUČKOJ ŠKOLI ZAGREBAČKOGA PREDGRADA¹

Sažetak

Članak se bavi pedagoškim radom Ivana Tomašića u kontekstu reformskih pedagoških pokušaja početkom 20. stoljeća s naglaskom na njegova studijska putovanja po Europi i transfer pedagoških ideja i pokreta u hrvatsku pedagošku praksu. Svoja teorijska i praktična pedagoška znanja i iskustva Tomašić obogaćuje susretima s brojnim stranim pedagozima, hospitacijama u njihovim školama, razgovorima i proučavanjem aktualne pedagoške literature, što opisuje u seriji članaka objavljenih u „Hrvatskom učitelju“ 1922. pod nazivom „Iz mojih putnih uspomena“. Riječ je o veoma poticajnom tekstu koji, bez obzira na neizbježnu subjektivnu perspektivu, nameće potrebu preispitivanja nekih uvriježenih mišljenja i činjenica o ključnim ličnostima u povijesti hrvatske pedagogije.

Ključne riječi: *Tomašić, Ivan,
povijest pedagogije, reformna pedagogija, pedagozi, Hrvatska,
početak 20. stoljeća*

1 Veći dio istraživanja i teksta o Ivanu Tomašiću nastao je u okviru (neobjavljenoga) doktorskog rada *Povijesni razvoj i recepcija reformne pedagogije u Hrvatskoj* (Batinić, 2014). Dodatno istraživanje i priređivanje za novu objavu Tomašićevih memoarskih zapisa *Iz mojih putnih uspomena* (v. u rubrici „Povijesna građa“ ovoga broja *Anala za povijest odgoja*) provedeno je u sklopu projekta *Europski korijeni moderne Hrvatske: transfer ideja na političkom i kulturnom polju u 18. i 19. stoljeću* (IP-2018-01-2539), koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

1. Uvod

Učitelj Ivan Tomašić (1868. – 1956.), uz Vjekoslava Košćevića, jedan je od najrevnijih promicatelja reformnih pedagoških strujanja u Hrvatskoj u prvim desetljećima 20. stoljeća. Učiteljsku je školu završio u Petrinji 1888. godine. Nakon jednogodišnjega učiteljavanja u Poreču kraj Kutjeva premješten je u Lipik, odakle 1893. dolazi u Zagreb, najprije u Dječaćku pučku školu u Samostanskoj ulici, zatim 1898. u kaptolsku i 1899. u novoosnovanu pučku školu u prigradskom naselju Trnje, kojoj je bio i ravnateljem sve do prisilnoga umirovljenja 1922., nakon kulminacije sukoba među politički i ideološki razjedinjenim učiteljstvom. Tomašić je, kao predsjednik Saveza hrvatskih učiteljskih društava (SHUD), bio protiv njegove integracije s centralističkim Ujedinjenim jugoslavenskim učiteljstvom (UJU).²

Tomašić je, kao i mnogi učitelji toga doba, vrlo rano pokazao zanimanje za književni rad – beletristički i pedagoški. Prvu je pjesmu objavio još kao petrinjski đak 1886. u *Zvonimiru*, almanahu hrvatske omladine. Pjesme i beletrističke crtice te knjižice za mladež³ objavljivao je do početka 20. stoljeća. Za tisak je priredio i napisao teorijski uvod za knjigu *Gimnastičke igre: vježbe za gimnastiku djetinjega tijela i duha* (1896). Predavanje *Želiš li sreću narodu svome, a ti mu probudi interes za jačalačku igru*, koje je održao na glavnoj skupštini Učiteljskoga društva za grad Zagreb i okolice 1896., objavljeno je u *Napretku* i kao zaseban otisak. Knjiga *Uzgojna skrb za zaštitu i spašavanje djece i mladeži od moralnoga brodoloma* (1911) rezultat je stručnoga putovanja na koje su Tomašić i Stjepan Širola bili poslani sa zadatkom da istraže kako je taj problem riješen u stranim zemljama. Tomašić je inače bio poznat po svojim stručnim putovanjima u inozemstvo. Poduzimao ih je najčešće o vlastitom trošku, vjerujući da je to ulog u budućnost, no planirana knjiga o pedagoškim iskustvima koja je tamo stekao nikada nije izašla.⁴ Bilježio je svoje *putne uspomene*, radio na njima tijekom 1906., no objavio ih je tek 1922. u *Hrvatskom učitelju*, koji je zajedno s grupom bliskomišljenika

2 Više o staleškom djelovanju Ivana Tomašića u političkom kontekstu 20-ih godina 20. stoljeća u članku Mire Kolar *Učitelj Ivan Tomašić: od pedagoga do političara* (*Anali za povijest odgoja*, 6 (2007), str. 83–108). Riječ je o prvom opsežnijem prikazu života i rada Ivana Tomašića, zapostavljenog i zaboravljenog u pedagoškoj historiografiji druge polovine 20. stoljeća. U istom broju *Anala* o njemu se piše i u članku Š. Batinić *Počeci reformne pedagogije u Hrvatskoj* (str. 7–19). U povodu 125. obljetnice rođenja priređen je skup *Život i djelo Ivana Tomašića*, no radovi sa skupa nisu objavljeni. U knjizi *Prisjećanje na jednu mladost: sto godina škole u Trnju* (ur. M. Kovačević, Zagreb, 1999.) uz isječke iz *Spomenice Trnjske gradske pučke škole u Zagrebu*, koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu (HR-DAZG-210), opisuje se i Tomašićev učiteljski rad u toj školi.

3 Napisao je: *Djedove pripovijesti* (Zagreb, 1896.), *Niz bisera i dragog kamenja: u pjesmi, priči, basni i pouci* (Zagreb, 1900.) te preveo *Ljuboslavke: čudoredne pouke za mladež* (Požega, 1893.).

4 U pismu Kr. zemaljskoj vladi 1906. traži sredstva i dopust za još jedan „putni stipendij”, podnosi detaljan izvještaj sa svojih dotadašnjih putovanja i obrazlaže svoju nakanu da sve to opiše u knjizi: „Držim da bi ta knjiga bila vrlo korisna ne samo za hrvatsko učiteljstvo i školu, već uopće za hrvatski narod jer se ja nijesam zanimao samo za školske uredbe, nego i za najraznovrsnije kulturne prilike, za cijeli život naroda, kamo sam išao. Znajući zaufano, da drugi nitko našem narodu ne će dati takve knjige, uvjeren sam, da sam dužan, da mu je ja podam” (HŠM A 1016 Tomašić, Ivan. Molba Kr. zemaljskoj vladi, 1906.). U istom dokumentu doznajemo da je za svoja dotadašnja putovanja Tomašić dobio samo 200 K od Vlade i 120 K od grada Zagreba, a „od usta svoje obitelji” za njih i za knjige otrgnuo je oko 10.000 K.

pokrenuo i uređivao od 1921. do 1925. i u kojem će publicirati zanimljive radove iz teorije i prakse reformne pedagogije. *Putne uspomene* obuhvaćaju oko 250 tisuća znakova, odnosno 140 kartica teksta, i odnose se na putovanja koja je poduzimao 1895., 1902., 1903., 1904. i 1905. godine.

2. Europske turneje hrvatskoga učitelja

Službovanje po dekretu i svojevrsni nomadski život učitelja često su bili i pokazatelji profesionalnoga napredovanja. Dobivanje mjesta u gradu, osobito u Zagrebu, mnogima je bio i ostao neostvareni san. Gradskim, osobito zagrebačkim, učiteljima na raspolaganju su bili kulturni i socijalni resursi koji su imalo ambicioznije učitelje poticali na stručni i općenito kulturni aktivizam. Nedugo po dolasku u Zagreb Tomašić je dobio zadatak građu o igrama iz svih hrvatskih krajeva, koju su na poziv Kraljevske zemaljske vlade prikupili učitelji, srediti i prirediti za knjigu. Vrijeme je to kad je predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu bio Isidor Kršnjavi, koji je, među ostalim, poticao unapređenje nastave tjelesnoga odgoja. Taj je posao prvotno bio povjeren učitelju tjelovježbe Franji Hochmanu (1850. – 1893.), ali je nakon njegove smrti angažiran Tomašić. Kako se dotad nije bavio tom problematikom, bio je to za njega pravi izazov. Proučio je svu literaturu o igrama na hrvatskom jeziku, nabavio recentne strane, pretežito njemačke knjige i sredinom 1895. posao privodio kraju. Kako bi otklonio prigovore da nije dovoljno kvalificiran za posao kojega se prihvatio, o svojem je trošku u kolovozu 1895. otišao na svoje prvo stručno putovanje u inozemstvo – na tečaj gimnastike u njemački Görlitz, kamo je s istom namjerom došao i Franjo Bučar. Ne doznajemo mnogo o sadržaju tečaja, ali doznajemo kontekst objavljivanja knjige *Gimnastičke igre* i kako se Tomašić oslobodio potencijalnih suautora. Knjiga je objavljena 1896. u nakladi Knjižare Lavoslava Hartmana (Kugli i Deutsch). U teorijskom dijelu knjige Tomašić je dao povijesni pregled razvoja igara, obrazložio odgojnu važnost igre i opisao izgled igrališta. Stečena znanja o modernom tjelesnom odgoju koristit će poslije u svojem praktičnom pedagoškom radu i u promicanju tjelesne kulture, zalažući se za uređenje školskih i javnih igrališta za djecu. Nakana da u *Knjižnici za učitelje*, poznatoj ediciji Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, objavi metodiku tjelesnoga odgoja „prema najnovijim rezultatima moderne psiho-fizičke pedagogije” osujećena je jer „tadašnji urednik ‘Zborove’ učiteljske knjižnice držao je, da ne može dopustiti, da se u hrvatsku pedagogiju, što ju on gradi već oko tridesetak godina, uvlači novi duh i struja, što – po

Ivan Tomašić 30-ih godina 20. stoljeća
(Zbirka fotografija Hrvatskoga
školskog muzeja, HŠM Mf 1213)

njegovom mnijenju – nemaju vrijednosti kao pedagogija, koju zastupa on” (Tomašić, 1922, 12). Urednik „Zborove učiteljske knjižnice” bio je Stjepan Basariček.

Na ferijalni tečaj u Jenu Tomašić je otišao u kolovozu 1902., nakon teške godine učiteljavanja u Trnju. Kratak izvještaj o tečaju napisao je u Širolinoj *Školi* (1903). Bio je jedini Hrvat među 269 polaznika tečaja iz brojnih europskih zemalja i Amerike. Slušao je sva predavanja iz Pedagoškoga odjela programa, među kojima i 12 sati kod uglednoga i cijenjenoga pedagoga, herbartovca, Wilhelma Reina, koji već tada pokazuje izvjesno razumijevanje za pedagoški umjetnički pokret. Tomašić 1903. drži predavanje o pokretu za umjetnički odgoj na skupštini Učiteljskoga društva za grad Zagreb i okolicu i premda se, kako kaže, *Napredak* potrudio pripremiti „*Stimmung*” prigodnim člankom⁵ u kojem se izražava sumnja u dugotrajniji opstanak te ideje u pedagogiji, predavanje je na slušatelje ostavilo povoljan dojam i učvrstilo ga u nakani da prikupi još više argumenata i informacija kojima bi potkrijepio važnost i vrijednost te struje moderne pedagogije, što je značilo poduzimanje još jednoga studijskog putovanja, na kojem bi posjetio škole u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj koje prednjače na području „modernog školskog preporoda” (Tomašić, 1922, 46-47).

Na svojem trećem putovanju 1903. Tomašić je posjetio 25 europskih gradova.⁶ Zalazio je u škole koje su prednjačile u uvođenju novih metoda rada, susretao se s predstavnicima učiteljskih udruženja i razmjenjivao iskustva s afirmiranim pedagozima, osobito na području umjetničkoga odgoja i radne škole. U Hamburgu je upoznao Heinricha Wolgasta, autora poznatoga djela *Bijeda naše dječje književnosti* (*Das Elend unserer Jugendliteratur*, 1896.), u kojem kritizira dotadašnju tendencioznu dječju književnost i traži za djecu samo najbolje, tj. umjetničko djelo. Iako su hrvatski učitelji zahvaljujući raspravi *Naša omladinska literatura* Jelice Belović-Bernadzikowske⁷ bili upoznati s osnovnim sadržajem Wolgastove knjige, nisu posustajali u „fabriciranju” specifične dječje književnosti koju su, uz poznatoga nakladnika Hartmana, izdavali i „žalibože – jedno ‘dobrotvorno’, jedno ‘bogoslovno’ i jedno ‘pedagoško’ društvo” (Tomašić, 1922, 92). Prozvano „pedagoško društvo” je Hrvatski pedagoško-književni zbor, koji u svojoj *Knjižnici za mladež* od 1878. objavljuje knjige za djecu.

Hamburg je središte pokreta za umjetnički odgoj, pa Tomašić ne propušta priliku upoznati se i s njegovim glavnim predstavnikom Alfredom Lichtwarkom, koji je bio „prvi njemački kapacitet u pitanju o tumačenju umjetnina školskoj mladeži” (Tomašić, 1922, 94), kao i s Ottom Ernstom, autorom popularnoga *Školnika Flachsmanna*

5 Riječ je o članku „Umjetnički uzgoj u školi” (*Napredak*, 44, 19 (1903), str. 293-296), u kojem se anonimni autor poziva na češkoga pisca K. B. Mádlu i njegova promišljanja o umjetničkom odgoju. Članak završava sljedećom rečenicom: „I tako je umjetnički odgoj zapleten problem, koji se mora rješavati vrlo oprezno, radije polagano nego naglo, jer bi počinjene pogreške platile lako čitave generacije.”

6 To su (redosljed prema opisu u *Hrvatskom učitelju*, 1922): Beč, Brno, Dresden, Leipzig, Halle, Berlin, Hamburg, Bremen, Düsseldorf, Köln, Mainz, Frankfurt a.M., Mannheim, Karlsruhe, Strassburg, Stuttgart, Schaffhausen, Basel, Bern, Luzern, Zürich, St. Gallen, München, Salzburg i Graz.

7 Rasprava je objavljena 1897. u sarajevskom *Školskom vjesniku*, a zatim i kao posebni otisak.

(*Flachsmann als Erzieher*, 1901.)⁸. Posjećujući uzorne njemačke, austrijske i švicarske škole (*Musterschulen*) i razgovarajući s njihovim ravnateljima, Tomašić je koristio priliku da im kaže ponešto o svojem školskom radu. Pisma što ih je poslije dobivao od mnogih inozemnih pedagoga i učitelja nerijetko su bila naslovljena na njega kao „direktora reformne škole u Zagrebu”.

Jedna od važnijih točaka njegova trećega stručnog putovanja bio je nedvojbeno München, gdje se susreo s Georgom Kerschensteinerom. „U ono nešto preko pol ure, što sam s njime razgovarao, dobio sam toliko krasnih pobuda, da ih za svoga vijeka ne bih mogao sviju izvesti, kad bih u najboljim za to prilikama radio snagom ma i desetorice neumornih marnika”, prisjeća se Tomašić (1922, 219). Nakon dvomjesečnoga putovanja Tomašić se vraća u Zagreb pun dojmova, planova i želja da ideje „iz naprednog svijeta” oživotvori u Hrvatskoj. S prijateljem Vjekoslavom Košćevićem 1904. osniva Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja. U to doba relativno rijetko piše o stečenim iskustvima. Vjerojatno ne želi „potrošiti” materijal za planiranu knjigu. Za razliku od Košćevića, koji se u *Preporodu* obračunava sa svojim protivnicima, Tomašić svoju energiju usmjerava u daljnja putovanja, vjerujući da će jednom kapitalizirati ta iskustva.

Godine 1904. putuje u Budimpeštu da bi se upoznao s tamošnjim školskim prilikama, kamo odlazi i sljedeće godine, zajedno s Košćevićem, vidjeti izložbu risarija budimpeštanskih komunalnih škola. Na izložbama risanja sudjelovao je 1905. i u Dresdenu te 1907. u Hamburgu⁹ u organizaciji Društva njemačkih učitelja risanja. Godine 1906. sudjelovao je na Kongresu za proučavanje, zaštitu i dobrobit djece u Berlinu, a 1907. na Prvom austrijskom kongresu za zaštitu djece u Beču. U Ljubljani je 1908. posjetio izložbu *Otrok (Dijete)* što ju je priredilo Slovensko društvo gospoja. Planirani odmor od putovanja 1909. nije se ostvario. S referatom o reformnim pokušajima u zagrebačkoj Trnjanskoj školi (*Reformversuche in der zagreber Trnjaner-Volksschule*) sudjelovao je na Prvom općem austrijskom savjetovanju o školskoj reformi, koje se održavalo u Gmundenu. Tom je prigodom upoznao i poznatoga „pedagoga-prirodnjaka”

-
- 8 Ernstova komedija bila je poznata i popularna među učiteljima u Hrvatskoj. Izvodila se 1901. i u Zagrebu, o čemu u podužem osvrtu u *Napretku* piše Davorin Trstenjak (1901). Tijekom 1925. godine u križevačkoj *Novoj školi* objavljeno je nekoliko nastavaka u hrvatskom prijevodu A. Cividinija. U br. 6 (str. 96) najava je njezine izvedbe u okviru djelatnosti Odsjeka za umjetnost Pedagoškoga zavoda u Križevcima. Zanimljivo je da u knjizi *Uzvišeno zvanje* Mato Lovrak (2011, 250-254) također spominje njezinu izvedbu u Zagrebu prigodom učiteljskoga kongresa. Učitelji su predstavu primili s oduševljenjem, a učitelj Marko Matić (alias Mato Lovrak) na povratku vlakom u rodno selo potpuno se predao „zanosu koji ga je zaokupio na predstavi ‘Školnika Flaksmana’”. Riječ je o komadu u kojem je prikazan sukob *starih i mladih* u pedagogiji – školnika Flachsmanna i mladoga učitelja Flemminga. Prvi je oličenje škole drila i dresure, drugi pun razumijevanja za učenikovu individualnost i slobodu. Previšić (1974, 81) navodi da su predstavu uspješno izveli i učenici Učiteljske škole u Kastvu u prvoj polovini 30-ih godina.
- 9 O sudjelovanju na izložbi u Hamburgu Tomašić je pisao u *Školi*, 19, 9 (1908), str. 140-143. S reformatorima hamburškoga školstva razgovarao je o školi „u kojoj se, dakako, ne bi djecu dresiralo prema zahtjevima obvezatnih nastavnih osnova i na temelju propisanih školskih čitanaka, nego bi se dječji prirodni razvoj unapređivao obrazovanjem, kojim bi se zgodnim utaživanjem djeci prirodjenoga glada za razvojem i usavršenjem ovaj njezin glad, kano prvi postulat za pravi razvoj, naravnim načinom i u naravnim medjama upravo povećavao” (str. 141).

Ewalda Haufea¹⁰, u pedagoškim krugovima poznatog po eksperimentalnoj školi u kojoj je primjenjivao načelo „objektivnog sustava prirodnog odgoja”. Susreo se i sa starim poznanicima, reformnim pedagogima Ludwigom Gurlittom i Bertholdom Ottom. Uzoran školski vrt Trnjanske škole bio mu je referencom za članstvo u ocjenjivačkom sudu na Vrtlarsko-voćarskoj izložbi u Pragu 1910. godine. Materijala za knjigu bilo je zacijelo već dosta, no ne i mogućnosti da se ona objavi. Knjiga *Uzgojna skrb* (1911) samo je mali segment prikupljenoga materijala, a publicirana je vjerojatno zbog činjenice da je riječ o naručenoj studiji grada Zagreba. Pripremano drugo izdanje knjige, za koju je prikupljao podatke o stanju na području socijalne skrbi za djecu u Hrvatskoj, nije uspio objaviti.¹¹

Tomašićeva studijska putovanja od 1895. do 1910. primjer su iznimnoga osobnog pregnuća – duhovnoga i materijalnoga – kao zaloga za napredak pojedinca, struke i društva. Svoja je iskustva primjenjivao u Trnjanskoj pučkoj školi i, kao u brojnim primjerima pionirskih pothvata, nedovoljno priznat i prepoznat u inertnoj, promjenama nesklonoj zajednici.

3. Dva desetljeća u Trnju

Tomašićev premještaj u Zagreb bio je svojevrsno priznanje za dotadašnji rad, no imenovanje učiteljem novoosnovane pučke škole u zagrebačkom prigradskome naselju Trnje htio je izbjeći po svaku cijenu, makar morao otići i u „najzabitije selo”.¹² Tomašić je, naravno, prihvatio mjesto ravnajućega učitelja, ali njegova lojalnost ipak nije bila bezuvjetna. Ishodio je obećanje da će imati samostalnost u radu.

Prve trnjanske godine bile su teške. Neredovit polazak škole, nepodopštine djece i odraslih, nepovjerenje prema učiteljevima i načinu rada – sve je to iscrpljivalo Tomašića, tako da je stručno putovanje 1902. bilo svojevrsan bijeg. Tražio je premještaj u drugu školu, no nije ga dobio. Preostale su mu dvije mogućnosti: odrađivati službu na činovničkoj razini ili ustrajati u svojim inovacijskim pothvatima unatoč početnome nerazumijevanju okoline. Odabrao je drugu opciju i do umirovljenja ostao ravnajući učitelj Trnjanske škole. Što i kako je radio u školi ogledni je primjer pokušaja mijenjanja školske prakse.

10 Ewald Haufe (1854. – 1939.), njemački pedagog i pisac. Tomašić (1924) piše o njemu u *Hrvatskom učitelju* kao o zagovorniku prirodnoga odgoja i jednom od najvećih suvremenih reformatora društva odgojem i obrazovanjem. Odgoj je za Haufea spontano djelovanje, a priroda ishodište svih stvari, odnosno cjelokupne kulture. Glavna su mu djela: *Die natürliche Erziehung* (1887.), *Die Prinzipien der natürlichen Erziehung* (1902.) i *Evangelium der natürlichen Erziehung* (1904.), iz kojega *Hrvatski učitelj* (1924) u broju 6 i 7 donosi isječak – paralelno na hrvatskom i njemačkom jeziku pod naslovom *Ideja prirodnoga uzgajanja = Die Idee der natürlichen Erziehung*.

11 Podaci iz ovoga odlomka preuzeti su iz arhivskoga gradiva, osobito iz neobjavljene autobiografije (HŠM A 1016 Tomašić, Ivan. *Autobiografija*, rkp., 1947.).

12 Trnjanska su djeca dotad išla u školu u Samostanskoj ulici u kojoj je Tomašić radio, a jedan susret s njihovim roditeljima toliko mu se zamjerio da je sam sebi obećao kako nikada više neće zaviriti u to naselje (usp. Tomašić, 1922, 45).

U *Spomenici Trnjanske gradske pučke škole u Zagrebu* koja se čuva u Arhivu grada Zagreba možemo pratiti Tomašićev rad i pedagoški rast škole, ali i probleme koji su pratili taj rad i rast. Prva inicijativa učitelja i ravnatelja Tomašića bilo je uređenje školskoga igrališta 1900. godine. Poslije svakoga školskog sata, tijekom čitave godine, djeca su izlazila na igralište na kratki odmor. Za vrijeme velikoga odmora provjetravale su se učionice. Osnova tjelesnoga odgoja bile su dječje igre – za dječake pokretne *jačalačke* igre, a za djevojčice pokretne igre s pjevanjem. Jednom tjedno organizirane su „školske šetnje”. Najprije se išlo u užu okolicu, gdje su djeca upoznavala svoj kraj, biljke, životinje i život ljudi. Zatim su odlazili u grad vidjeti ulice, trgove, šetališta, spomenike; posjećivali su kulturne institucije – kazališta, muzeje, crkve, upoznavali se s obrtima, trgovinom i industrijom. Sljedeći korak bili su izleti u okolicu Zagreba – Maksimir, Sljeme, Podsused i slično. Na šetnjama i izletima prikupljali su građu koja im je služila za kasniji školski rad. Bio je to „prvi korak u nastojanju protiv didaktičkog materijalizma i verbalizma, a suštog intelektualizma s druge strane” (HR-DAZG-210. *Spomenica*, 18).

Zbog prijave nemarnoga polaska škole trnjanske djece mjerodavnim institucijama Tomašić 1902. godine dolazi u sukob s mještanima koji mu prijete i ometaju nastavu. Slučaj je dospio u ruke policije, a Tomašić nakon svršetka školske godine odlazi na dvomjesečno putovanje. Početkom školske godine 1902./1903. sukob se stišao, a školski se rad nastavio razvijati, dakako ne bez prepreka. Nakana da uz rub igrališta, na zaraslom i zapuštenom dijelu, gdje je trebala biti zasađena živica, uredi školski vrt za odgojno-obrazovne svrhe naišla je na neodobranje gradske vlasti. U privatnom pismu „gosp. načelniku” Tomašić obrazlaže potrebu takva vrta u kojem bi sadili povrće i cvijeće, jer roditelji trnjanske djece „vrtlare sasvim nerazumno”, a za „kulturu cvijeća” i ne znaju. Nedobivanje odgovora shvatio je kao prešutno odobrenje i nastavio s uređenjem školskoga vrta. Inspiriran onim što je vidio u posjetima europskim školama, traži sredstva za estetsko uređenje školskih prostorija. U *Spomenici* (str. 20) zabilježeno je: „Da se, naime, i kod nas omogući prokušanje nekih najnovijih tekovina pedagogijske znanosti i umjetnosti, što ih je ravnajući učitelj upoznao na svom prošlogodišnjem studionom putovanju u tuđini, nabavilo je gradsko poglavarstvo ovoj školi više slika, zgodnih za umjetnički ukras školskih prostorija i obrazovanje mladeži i to za svotu od 129 K 60 f.” U svibnju 1903. u Trnjanskoj gradskoj pučkoj školi održan je sastanak Učiteljskoga društva za grad Zagreb i okolicu, kojom je prigodom Tomašić održao predavanje *Pedagoško umjetnički pokret*, na kojem je, uz teorijski dio, demonstrirao i rad s djecom.¹³ U listopadu iste godine Tomašić je održao predavanje na kojem je demonstrirao metodu „prikazivanja predočavanjem”, osobito pogodnu za *stvarnu obuku*. Metodičku jedinicu „Hrvatsko primorje” obradio je uz pomoć *skioptikona*¹⁴, „jednog od najboljih do sada poznatih obukovnih sredstava”. Ovoga puta nema o tome vijesti

13 Bilješku o predavanju objavio je časopis *Škola* (1903, 99), a završava rečenicom: „Predavač je u svakom pogledu sjajno uspio i stekao odobranje i pohvalno priznanje mnogobrojnih drugova, koje je njegova živa riječ oduševila.”

14 Skioptikon = projektor; *laterna magica*.

u pedagoškom tisku. *Napredak* doduše piše o pokretu za umjetnički odgoj, ali s posve drugim namjerama, smatra Tomašić.¹⁵

Trnjanska škola postupno stječe status ogledne škole u koju se šalje goste iz stranih zemalja i čiji primjer slijede i neke druge škole.¹⁶ Predstavnici „službene” pedagogije na čelu sa Stjepanom Basaričekom nazivaju Tomašića „rušigradom” koji želi porušiti sve ono što se desetljećima mukotrpno stvaralo (HR-DAZG-210. *Spomenica*, 22). Osnivanje Hrvatskoga društva za unapređenje uzgoja trebalo je pomoći u promicanju reformnih pokušaja, no to je, s druge strane, značilo i zaoštavanje sukoba. Tomašić i Košević postaju tandem koji ne odustaje, unatoč malim izgledima za pobjedu. Svaki u svojoj školi pokušava napraviti pomake i mijenjati ustaljeni način rada. Tomašiću je bilo utoliko lakše što je bio i ravnatelj škole. Zahvaljujući kontaktima i vezama s inozemnim učiteljima i pedagozima, s likovnim radovima svojih učenika sudjeluje na izložbama u Dresdenu, Hamburgu, Budimpešti. Dakako, aktivan je u svim akcijama Hrvatskoga društva za unapređenje uzgoja, čiji se rad nastoji opstruirati, kao i njegovi praktični reformni pokušaji u školi. Nakon što je dobio uputu da ubuduće treba raditi po propisanoj nastavnoj osnovi, obratio se 10. siječnja 1907. predstojniku Odjela za bogoštovlje i nastavu, Milanu Rojcu, koji je „primio stvar s najvećim razumijevanjem i usmeno je naredio, da ravnajući učitelj svoj dotadašnji način rada nesmetano nastavi” (Isto, 26).

Na izložbi materijala za proučavanje djece koju ju je od 15. kolovoza do 15. listopada 1908. organiziralo Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja Tomašić je prikazao obilježja razvojnih faza u dječjem risanju. Ideju za to dobio je od uglednoga profesora Karla Lamprechta iz Leipziga, koji je pokazao zanimanje da radove s izložbe dobije za muzej na čijem je osnivanju radio. Tijekom školske godine 1908./1909. uređen je uz školu botanički vrt u „čisto obrazovno-uzgojne svrhe”, što je značilo da će uz korisna znanja i vještine poduprijeti i oploditi cjelokupnu obuku te učenicima, pa i njihovim roditeljima, pružiti „mnoge jake pobude” (Isto, 28).

Trnjanski školski vrt, odnosno način na koji ga je Tomašić uredio i organizirao (školski su vrtovi, naime, tekovina škole 19. stoljeća), učvrstio je položaj Trnjanske pučke škole kao reformne ogledne škole. Nakon što je u jesen 1908. godine od gradskih vlasti dobio subvenciju za uređenje vrta, sastavio je detaljan plan koji je trebao biti realiziran za tri do pet godina. Tomašić je želio pokazati da školski vrt nije opterećenje i smetnja školi, nego njezin organski dio koji će učenicima pružiti korisna znanja i

15 „Konstatujemo, da je urednik ‘Napretka’, glasila ‘Hrv. pedagog.-književn. zbornice’ g. Stjepan Basariček uoči ovoga predavanja objelodanio alarmantan članak pedagoga Ljudevita Dvornikovića, u kome se ovaj svom vehemencijom obara na moderni pedagoški umjetnički pokret, želeći, da nas ‘Bog očuva od snobizma modernih Kunstpädagoger’... Isti je urednik i uoči Tomašićeva predavanja prošaste godine u ‘Napretku’ priopćio iste vrste članak češkoga umjetnika Madlea u prijevodu našega romansijera Vjenceslava Novaka” (HR-DAZG-210. *Spomenica*, 21).

16 U *Spomenici* (str. 21-23) zabilježeno je da je za svojega posjeta Zagrebu u svrhu upoznavanja pučkih škola Trnjansku školu posjetio S. K. Goworov, zemaljski i gradski zastupnik iz Moskve, osobito se zanimajući za risanje, modeliranje, gimnastičke igre i pjevanje, te da su ukrašavanje školskih prostorija poduzele i neke zagrebačke gradske škole. Školu su posjetili i školski savjetnici i nadzornici iz Austrije i Ugarske.

vještine, obogatiti nastavu prirodopisa i biti poveznicom za nastavu iz svih predmeta. Stoga je ustrajao na njegovoj sadržajnoj raznolikosti, koja se ogledala u 12 tematskih cjelina: povrtnjak, odjel sa žitaricama, livada, voćnjak, vinograd, šuma, tehnološki važne biljke, biološki odjel, pokusni odjel, stijene za alpsku i krašku floru, močvara te odjel s akvarijem, terarijem, akvaterarijem, vivarijem i formikarijem. Opis školskoga vrta zauzima veći dio njegova izlaganja što ga je pod naslovom *Reformversuche in der zagreber Trnjaner-Volksschule (Reformni pokušaji u zagrebačkoj Trnjanskoj pučkoj školi)*¹⁷ održao na savjetovanju u Gmundenu u srpnju 1909. godine. Gotovo četiri desetljeća poslije u *Autobiografiji* (HŠM A 1016 Tomašić, Ivan. *Autobiografija*, 1947., 9) s neskrivenim će sarkazmom zabilježiti kako „početkom tada nastaloga europskoga rata, ovaj naš vrt uništio je jedan službeni Flacksmann, naredivši: Da se s krompirom i bažulom iz školskoga vrta mora prehranom pomoći spašavanje države”.

U Gmundenu je Tomašić nastupio kao predstavnik grada Zagreba i Hrvatskoga društva za unapređenje uzgoja. Trudio se prikazati kako se i u Zagrebu radi u duhu nove pedagogije i kako se u njegovoj školi, uz ono što je službeno propisano za sve škole, provode reformni pokušaji, s uvjerenjem da je sam život najbolja škola, pa stoga nastoje školu oblikovati tako da ona bude dio stvarnoga, istinskoga života djece. „Kako sam život, tako ni mi ne vidimo cilj odgoja izvan djeteta, kao na pr. herbartovska pedagogija”, kaže Tomašić i ističe da nema općevažećega cilja odgoja za svu djecu, jer je svako dijete po svojim prirodnim datostima posebno, a naš je zadatak nastojati mu osigurati takvu okolinu koja će mu omogućiti slobodan, spontani razvoj njegovih prirodnih potencijala. „Stoga je naša škola, kao i njezin uzor – život, radionica” (HŠM A 1016 Tomašić, Ivan. *Reformversuche...*, 1909., 5).

Izbijanjem Prvoga svjetskog rata obustavljen je reformni školski rad u Trnjanskoj školi. Velikom broju djece oprošteno je nepohađanje škole. Godine 1917. donesena je naredba da se u svim gradskim i prigradskim školama provodi „nerazdijeljena obuka”¹⁸, pa Tomašić (HR-DAZG-210. *Spomenica*, 37) primjećuje kako se „konačno evo i kod nas pod silom prilika odobrilo, što je kod ostalih civilizovanih naroda, gdje vrijede rezultati nauke o fiziološkom i psihološkom studiju djeteta, već odavno primljeno kao valjano, i u prilog čemu su baš za našu školu od mjerodavnih faktora odbite već tolike predstavke”. Početkom školske godine 1918./1919. Tomašić dobiva od Kraljevske zemaljske vlade službeno dopuštenje „da može radi pokušaja u svome razredu metodički postupak za pojedine obučne predmete udešavati prema načelima, koja drži opravdanima i potrebnima za postizanje uzgojnih i obrazovnih ciljeva pučke škole” (Isto, 39). Također mu je dopušteno korištenje nastavnih materijala mimo onih propisanih nastavnim programom, a njegov su primjer mogli slijediti i ostali učitelji Trnjanske škole. U *Hrvatskom učitelju* Tomašić (1921-1922) u nastavcima objavljuje članak *Stara i nova škola* u kojem prikazuje svoj reformni pedagoški rad. Osnovu članka čini popis građe za pojedine predmete i nastavne jedinice s primjerima njezine metodičke obrade.

¹⁷ Tekst izlaganja čuva se u Hrvatskom školskom muzeju (HŠM A 1016 Tomašić, Ivan. *Reformversuche in der zagreber Trnjaner-Volksschule*, rkp., 1909.).

¹⁸ To znači da je nastavni dan kompaktan, a ne podijeljen na prijepodnevi i poslijepodnevi dio.

U siječnju 1919. Tomašić je organizator i glavni predavač na Informativnom tečaju o risanju u hrvatskoj narodnoj školi koji se održavao u Zagrebu, a zatim u srpnju iste godine u Osijeku. Na zagrebačkom je tečaju, uz teorijski dio u kojem je prikazao razvoj, smjerove i metode risarske obuke, upriličio i praktično predavanje, odnosno rad s djecom različitih godišta i iz različitih obiteljskih i životnih prilika. U prigodnoj je brošuri i popis od 35 bibliografskih jedinica na temu risanja na njemačkom jeziku.

Val umirovljenja politički nepodobnih hrvatskih učitelja 1. rujna 1922. zahvatio je i Tomašića. Godinu prije, 15. srpnja 1921., bio je izabran za predsjednika SHUD-a. Zalagao se za pravo SHUD-a da raspolaže svojom imovinom i za njegov autonomni položaj u zajednici učiteljskih društava novoosnovane države. Svoju je energiju nakon umirovljenja usmjerio na rad u učiteljskoj staleškoj organizaciji i na uređivanje časopisa *Hrvatski učitelj* (1921. – 1925.) i *Hrvatski učiteljski dom* (1927. – 1929.), u kojima je objavljivao i svoje pedagoške članke.

4. Zaključak

Tomašićeva studijska putovanja i susreti s brojnim stranim pedagozima vjerojatno su jedinstven primjer individualnoga angažmana „običnoga” pučkog učitelja, i to „samo” radi unapređenja vlastitoga pedagoškog rada. Ako su motivi i bili nešto širi – bijeg iz destruktivne okoline, želja za vlastitom promocijom ili prikupljanje materijala za knjigu kojom bi zaslužio mjesto u povijesti – činjenica je da je sve to ostalo u drugom planu. Više od dva desetljeća rada u Trnjanskoj pučkoj školi prožeto je stalnom borbom – najprije s roditeljima trnjanske djece, koji još uvijek nerado šalju djecu u školu i bili bi sretniji s manje revnim učiteljem, zatim s prosvjetnim vlastima, kojima svako toliko mora obrazlagati svoj pedagoški program i tražiti barem usmeno dopuštenje za njegovu provedbu, te konačno sa stručnom zajednicom, koja s različitim motivima i razlozima ne želi prihvatiti novine, štoviše ismijava ih, nazvavši primjerice slobodno dječje crtanje „cajhnanje jopaca” (Tomašić, 1922, 343). U takvim se okolnostima teško mogla očekivati šira recepcija reformnoga Tomašićeva rada.

Trnjanska škola nije bila službeno proglašena reformnom pokusnom školom, no ona je to u stvarnosti bila. Posjećivali su je brojni inozemni školski stručnjaci, godinama su u njoj hospitirale učiteljske pripravnice iz Ženske učiteljske škole sestara milosrdnica i Ženskoga liceja, kao i pripravnici iz zagrebačke Muške učiteljske škole. Zaokupljen radom u školi i studijskim putovanjima, Tomašić relativno malo objavljuje. Glavni nakladnik pedagoške literature – Hrvatski pedagoško-književni zbor – nije zainteresiran za njegove radove. On sam sniva o knjizi u kojoj će opisati svoja iskustva, no do njezina objavljivanja nikada nije došlo. Godine 1947. dostavlja Zboru *Autobiografiju* na 57 rukom pisanih stranica. *Autobiografija* se danas nalazi u Arhivskoj zbirici Hrvatskoga školskog muzeja (HŠM A 1016 Tomašić, Ivan).

Tomašićev memoarski serijal *Iz mojih putnih uspomena* višestruko je zanimljiv. Stilski tekst varira od suhoparnoga nabranjanja najnovijih naslova objavljenih djela za pojedina stručna područja do pribjegavanja satiri kad se obračunava s protivnicima

u pedagoškim krugovima. Impresivni su njegov idealizam i želja za učenjem, neposredno od poznatih i priznatih autoriteta ili, kako sam kaže, od najvećih „kapaciteta” na područjima umjetničkoga odgoja, radne škole, ručnoga rada, tjelesnoga odgoja, školske arhitekture i sl. Bez obzira na neizbježnost subjektivne perspektive u ovakvim tekstovima, neupitno je da se pažljivim čitanjem *Putnih uspomena* otvaraju brojna pitanja i nameće potreba preispitivanja nekih uvriježenih mišljenja i činjenica o ključnim ličnostima hrvatske pedagogije.

IZVORI I LITERATURA

1. Batinić, Š. (2007). Počeci reformne pedagogije u Hrvatskoj. *Anali za povijest odgoja*, 6, str. 7-19.
2. Batinić, Š. (2014). *Povijesni razvoj i recepcija reformne pedagogije u Hrvatskoj: doktorski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Belović-Bernadzikowska, J. (1897). *Naša omladinska literatura*. Sarajevo.
4. HR-DAZG-210. Državni arhiv u Zagrebu. Državna mješovita pučka škola Trnje.
5. HŠM A 1016. Hrvatski školski muzej. Arhivska zbirka. Tomašić, Ivan.
6. Kolar, M. (2007). Život i djelo Ivana Tomašića. *Anali za povijest odgoja*, 6, str. 83-108.
7. Kovačević, M. (ur.). (1999). *Prisjećanje na jednu mladost: sto godina škole u Trnju*. Zagreb: Osnovna škola Trnjanska.
8. Lovrak, M. (2011). *Uzvišeno zvanje*. Zagreb: Mozaik knjiga.
9. M. Š. (1925). Ivan Tomašić. *Hrvatski učitelj*, 5 (1-12), str. 92-95.
10. Previšić, V. (1974). *Život i rad Martina Robotića*. Županja: Gimnazija „Vladimir Nazor”.
11. Tomašić, I. (1896). *Gimnastičke igre: vježbe za gimnastiku djetinjega tijela i duha*. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
12. Tomašić, I. (1903). Pismo o umjetnosti. *Škola*, 14 (1), str. 3-7.
13. Tomašić, I. (1908). Hrvatska na hamburskoj izložbi. *Škola*, 19 (9), str. 140-143.
14. Tomašić, I. (1911). *Uzgojna skrb za zaštitu i spašavanje djece i mladeži od moralnoga brodoloma*. Zagreb.
15. Tomašić, I. (1921-1922). Stara i nova škola. *Hrvatski učitelj*, 1 (1-4), str. 1-2, 17-18, 33-34, 51-52; 2 (1-4, 7-8), str. 3-5, 35-37, 72-74, 201-211.
16. Tomašić, I. (1922). Iz mojih putnih uspomena. *Hrvatski učitelj*, 2 (1-12), str. 10-12, 45-47, 89-95, 153-164, 218-226, 338-347.
17. Tomašić, I. (1924). Dr. Ewald Haufe i prirodni uzgoj. *Hrvatski učitelj*, 4 (3-5), str. 73-76.
18. Trstenjak, D. (1901). Školnik Flachsmann. *Napredak*, 42 (48, 49), str. 771-776, 785-789.
19. Umjetnički uzgoj u školi. (1903). *Napredak*, 44 (19), str. 293-296.

Štefka Batinić, Zagreb

IVAN TOMAŠIĆ – EUROPEAN EXPERIENCES AT PUBLIC SCHOOL IN A ZAGREB SUBURB

Summary

The article deals with Ivan Tomašić's pedagogical activities in the context of his efforts to reform pedagogy at the beginning of the 20th century, focusing on his study trips across Europe and transfer of pedagogical ideas and movements to the Croatian pedagogical practices. His theoretical and practical knowledge and experiences in the field of pedagogy are enhanced by his interacting with a number of foreign educators, by taking part in lesson observation at their schools and discussions, as well as by studying the current pedagogical literature, which is described in a series of articles published in the journal „Hrvatski učitelj” („The Croatian Teacher”) entitled „Memoires of my travels” in 1922. The article is highly motivational. It imposes, despite its inevitable subjective perspective, the need for reconsideration of certain common misconceptions and facts on key figures in the history of the Croatian pedagogy.

Keywords: Tomašić, Ivan
history of pedagogy, reform pedagogy, educators, Croatia, the
beginning of the 20th century